

Zoran Stojiljković*

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Socijalna kohezija između recitovanja naučenih lekcija i sumorne stvarnosti**

Apstrakt

Posvećenost EU, kao odabrane ekonomske i političke destinacije Srbije i zemalja regiona, ispunjenju demokratskih vrednosti i socijalnoj koheziji iskazana je definisanjem Evropskog socijalnog modela. Nakon ekonomske, migrantske i šire socijalne krize model je potvrđen usvajanjem povelje o Evropskim socijalnim stubovima. Osnovni cilj ovog teksta čini propitivanje mogućnosti i političke volje da u Srbiji i efektivno dođe do uvećanja kohezije društva redukovanjem siromaštva i osnaživanjem socijalne inkluzije, pre svega kroz zapošljavanje i pristup kvalitetnom obrazovanju. Teza koju nastojim da argumentujem je da su rašireno siromaštvo i rastuća nejednakost rezultat, nakon prethodnih razornih efekata rata i blokada, sinergijskog delovanja razvojno neuspešne strategije i politike vođene u interesu moćnih i bogatih. Bez radikalnih njihovih promena, puko ponavljanje mantre o socijalnoj koheziji neće u tom pogledu ništa bitnije promeniti.

Ključne reči:

socijalna kohezija, siromaštvo, socijalna politika, zapošljavanje, obrazovanje

* zoran.stojiljkovic@fpn.bg.ac.rs, zoranstojiljkovic.stoj@gmail.com

** Ovaj rad je nastao u okviru Projekta br. 179076, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVODNA LEKCIJA

Raspravu o socijalnoj koheziji započecu iznošenjem ključnog polaznog stava da su socijalni konsenzus i kvalitetan društveni rast mogući samo harmonizovanjem i optimalizovanjem principa i vrednosti tri strane socijalnog trougla, koji čine (1) ekonomski rast, (2) socijalna pravičnost i (3) socijalna i ekološka održivost. Bazičnu, ekonomsku osnovu formira „magični četvorougao”, koji čine: privredni rast, uz nisku inflaciju i smanjenje nezaposlenosti i budžetsku i spoljno-trgovinsku ravnotežu. S druge strane, socijalna pravičnost temelji se na socijalnoj koheziji, sigurnosti i solidarnosti, odnosno manifestuje se kroz socijalni dijalog – učešće zaposlenih u odlučivanju i partnersko, socijalno odgovorno „vezano” preduzetništvo. Konačno, socijalna održivost predstavlja konstrukt čiji su elementi socijalna integracija, kulturna i politička participacija na bazi otvorenog pristupa obrazovanju i ukupnoj razvijenoj javnoj infrastrukturi i očuvanje eko-ravnoteže¹. Održiv i izbalansirani ovaj socijalni trougao predstavlja istovremeno i test uspešnosti vođene ekonomske i socijalne politike, ali i kvaliteta naših života.

ZAVODLJIV ŠARM SOCIJALNE KOHEZIJE

Ne čudi zato što je na Lisabonskom samitu 2000. godine socijalna kohezija proglašena, uz pametan, na znanju zasnovan i održiv razvoj, za jedan od tri ključna strateška cilja EU. Socijalna kohezija se definiše kao sposobnost društva da obezbedi blagostanje svim svojim članovima/cama, ublaži nejednakosti i izbegne marginalizovanje pojedinaca ili društvenih grupa. Poenta je pri tome u: 1) vrednostima solidarnosti i integracije koji predstavljaju *lepak* koji društvo u celini drži zajedno²; 2) zajedničkom delovanju, odnosno sposobnosti društva da zajednički deluje kroz dosledno participativne političke institucije³ i 3) redukovanju sukoba, odnosno sposobnosti društva

¹ Aleksander Petring, *Socijalna država i socijaldemokratija*, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2012, str. 66–78.

² "The World Bank Annual Report 1998", World Bank, Washington, D.C.; Dostupno preko: <http://documents.worldbank.org/curated/en/390771468320070967/The-World-Bank-annual-report-1998> (Pristupljeno 09. marta 2018).

³ John Helliwell, Richard Layard and Jeffrey Sachs, *World Happiness Report 2012*, The Earth Institute Columbia University, CIFAR, Centre for Economic Performance, 2012, p. 8.

da obezbedi blagostanje svim svojim članovima, kroz ublažavanje nejednakosti i sprečavanje polarizacije⁴.

Srž socijalne kohezije dobro izražava izjava da je država nužno sredstvo u borbi protiv pet demona: Oskudice, Bolesti, Neznanja, Nemoći i Nerada, koja se propisuje još socijal-liberalnom reformatoru iz sredine prošlog veka lordu Beveridžu. Socijalna kohezija pretpostavlja, naime, održivu, dovoljno široku i čvrstu sigurnosnu socijalnu mrežu, kroz koju se ne propada u bezdan siromaštva i socijalne isključenosti, koja uključuje i mere preventivnog delovanja, odnosno mehanizme uvećanja obrazovnog i ukupnog socijalnog kapitala građana.

Već 2001. godine u belgijskom gradu Lakenu (*Laeken*) usvojen je skup pokazatelja na osnovu kojih se u EU prati stanje socijalne uključenosti (Laken pokazatelji). Posle višestrukih preciziranja i proširivanja nakon 2009. godine, listu Laken pokazatelja čini šest makroindikatora:

- (1) Finansijsko siromaštvo,
- (2) Zaposlenost,
- (3) Obrazovanje,
- (4) Zdravlje,
- (5) Uskraćenost egzistencijalnih potreba (stanovanje, opremljenost domaćinstva, osnovne potrebe, higijena),
- (6) Društvena participacija (stepen kulturne, građanske i političke participacije).

Duga decenija recesije i rasta nejednakosti, siromaštva i radne nesigurnosti, koja je usledila nakon krize iz 2007, ojačana talasom migracija i njihovom političkom posledicom – rastom populizma, razlog su donošenja evropskih socijalnih stubova kao načina da se EU učini ponovo socijalno zavodljivijom. Evropski socijalni stubovi su politička povelja – dokument potpisan na socijalnom samitu u Geteborgu u Švedskoj, novembra 2017, od strane Evropskog saveta, Komisije i Parlamenta. Dokument sadrži bazičnih 20 socijalnih stubova – radnih i socijalnih prava, grupisanih u tri celine: jednake mogućnosti i pristup tržištu rada, fer radni uslovi i socijalna zaštita i inkluzija⁵. Svrha je da se sistem učini otvorenim, adekvatnim, održivim i međugeneracijski pravičnim. Po mome sudu, radi se tek o poluzaokretu iza koga se još ne vide ni akteri, ni program, ni strategija redistribucije moći. Insistiranjem da se donese Akcioni plan i vrši stalni monitoring nad realizovanjem ciljeva sadržanih u povelji, kao i zahtevom da evropski ekonomski semester preraste u evropski

⁴ "Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion", *Council of the European Union*, Brussels, 05 March 2004, p. 3.

⁵ "European Pillar of Social Rights", European Commission, Publication Office, 2017, pp. 10–18.

ekonomski i socijalni semester, toga je duboko svesna i Evropska konfederacija sindikata.

Navedeni ciljevi i obećanja vode zaključku da se radi, bar za sada, o jačanju socijalne dimenzije integracija, ali još tek na nivou proklamacije, a ne ugovorne obaveze. Ispada tako da je akcenat na defanzivnoj i samorazumljivoj ideji dostojanstvenog rada i konceptu aktivacije i države socijalnog investiranja i/ ili prevencije još, ako ne baš idealan, onda bar optimalan mogući rezultat.

TRI S (SIROMAŠTVO, SKEPSA, STRAH) EFEKTI U SRBIJI

U naredna 4 kratka fragmenta proceniću aktuelno stanje i moguće pravce aktivnosti i mera u oblasti zapošljavanja i obrazovne i socijalne politike polazeći od analiza sadržanih u dva ključna dokumenta koji čine neku vrstu kontrolnih tačaka za EU integracije Srbije: Programa ekonomskih reformi (*Economic Reform Programme – ERP*) i Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike (*Employment and Social Reform Programme – ESRP*), odnosno njihovih od 2015. godišnje ažuriranih varijanti.

Sumorna slika: Finansijsko siromaštvo i uskraćenost egzistencijalnih potreba

Prema Anketi o prihodima i uslovima života (*Survey of Income and Living Conditions – SILC*), stopa rizika siromaštva iznosila je 24,6% u 2015. godini. U poređenju sa 28 zemalja EU, Republika Srbija je imala najveću stopu rizika od siromaštva. Socijalnoj isključenosti, kao uniji tri različita faktora rizika (stopa rizika od siromaštva, nizak intenzitet rada i izrazita materijalna deprivacija), izloženo je 42,1% (tri miliona) stanovništva Republike Srbije. Dva dodatna faktora selektivne izloženosti izolaciji i siromaštvu čine pripadnost marginalizovanim etničkim skupinama i individualni rizik pripadanja nepotpunoj porodici i/ili porodici sa velikim brojem izdržavanih lica. Pored toga, i život u nerazvijenom regionu ili državi uvećava rizik od siromaštva i izolacije.

Ilustracije radi, Branko Milanović pokazuje da dokle god postoje razlike u nivou razvijenosti i u prosečnom dohotku između zemalja biće i migracija, što objašnjava preko pojma lokacione rente ili rente državljanstva (*citizenship rent*)⁶. Renta državljanstva je koncept koji sugerise da je čak otprilike 60% budućeg dohotka nekog lica određeno njegovim mestom rođenja, 20% zavisi od

⁶ Branko Milanović, *Odvojeni svetovi. Merenje međunarodne i globalne nejednakosti*, UNDP, Beograd, 2006; Branko Milanović, *Globalna nejednakost*, Akademska knjiga, Beograd, 2016.

dohodne klase u kojoj se nalazi njegova porodica, a svega 20% zavisi od njegovog ličnog zalaganja. Ovakva konstelacija mogućnosti za napredak ostavlja ambicioznom pojedincu da se nada da će njegova zemlja ili region ubrzano da napreduje, jer će se tako najbrže poboljšati i njegov položaj. Ako od toga nema ništa, ostaje mu jedino da emigrira.

Ključno pitanje je šta nam to govore visoki Gini koeficijent (38) i kvin-tilna razlika – razlika između najbogatije i najsiromašnije petine stanovništva, gotovo duplo veća od evropskog proseka (9,7:5). Imajući u vidu da se u najbogatiju petinu ulazi već sa (pre)skromnom prosečnom zaradom od 400 evra, uverljiviju skicu za socijalni, imovinski portret Srbije činila bi podela na: (1) krug bogatih (5%) u koji se ulazi sa prihodima od preko 4000–5000 evra mesečno, (2) tanku servisnu, srednju klasu (10%) koja posreduje između vrha i dna socijalne piramide i zarađuje bar hiljadu evra, (3) tri četvrtine (75%) onih koji kako-tako preživljavaju sa prihodima oko i ispod prosečne zarade i (4) podklasu isključenih (10%) koju čine ekstremno siromašni. Nejednakost se u literaturi pretežno objašnjava (1) različitim šansama na tržištu rada, (2) neredistributivnom poreskom politikom i širokom poreskom evazijom i (3) redistributivnom snagom/slabošću socijalne politike. Tako, recimo, postojanje obilnih socijalnih transfera i penzija u znatnoj meri smanjuju nejednakost. U interpretaciji ovih razlika važno je konstatovati da je sam Gini koeficijent za tržišni dohodak u Srbiji na nivou proseka zemalja EU (55,1 vs. 55,2).

Veća opšta nejednakost u Srbiji nego u zemljama EU posledica je, dakle, skromnog obima socijalne zaštite i praktičnog nepostojanja progresivnog oporezivanja dohodaka.⁷ Srbija je, po analizama Fonda za razvoj ekonomskih nauka (FREN), čak primer regresivnog oporezivanja – stanja u kome se proporcionalno gledano najviše oporezuju najniže zarade. Poreske stope, za razliku od Slovenije i Hrvatske u kojoj idu i do 50% , ne prelaze 15%.

Spisku razloga nejednakosti dodao bih i raširene klijentelističke mreže i poslove i partijsko zapošljavanje i sistemsku korupciju. Očito, reč je o životu u perifernom, političkom kapitalizmu u kome političke i ekonomske elite prave institucionalni dizajn i aranžmane kojim im uvećavaju moć na račun osiromašene većine stanovništva. Zaključak da se radi o nedovoljno solidarnom društvu i ka interesima bogatih usmerenom poretku, sam se po sebi nameće.

Na drugoj strani, stratešku reformsku poziciju inicijalno odlikuje svest o uzajamnom ojačavanju (ne)jednakosti šansi i rezultirajućih nejednakih ishoda. Svakome treba pružiti šansu – treba ujednačiti preduslove kako se ne bi perpetuirale u nedogled nejednakosti nezavisno od truda i postignuća poje-

⁷ Mihail Arandarenko, Gorana Krstić i Jelena Žarković Rakić, *Dohodna nejednakost u Srbiji*, FES, Beograd, 2017, str. 10–14.

dinaca. Strateško opredeljenje za ujednačavanje šansi iskazuje se, pre svega, kroz otvoren pristup kvalitetnom obrazovanju i javnim dobrima.⁸

Socijalna zaštita

U Srbiji se socijalna zaštita i socijalna sigurnost obezbeđuju kroz socijalno osiguranje i različita novčana davanja i usluge iz sistema socijalne i dečije, kao i iz boračko-invalidske zaštite. Socijalno osiguranje obuhvata penzijsko-invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje za slučaj nezaposlenosti. Skromna prava iz penzijsko-invalidskog osiguranja i zdravstvena zaštita se iz brojnih razloga – ekonomske nerazvijenosti, ali i izbegavanja uplata doprinosa, delimično finansiraju i iz budžeta.

Osim dečjih dodataka i drugih oblika zaštite dece, poput učešća u troškovima smeštaja u domove i predškolske ustanove, u krug nužnih socijalnih davanja koja moraju ostati u nadležnosti socijalno odgovorne države svakako spadaju i naknade za tuđu negu i pomoć i smeštaj u ustanove socijalne zaštite namenjene nezbrinutim, pre svega, starim licima. No, i pored organizovanih socijalnih servisa i službi države i neophodnog partnerstva lokalne sredine, privrede, civilnog sektora i oblika samoorganizovanja i samopomoći samih „rizičnih grupa“, dugoročno gledano nema rešavanja problema siromaštva bez stabilnog razvoja.

Najveći deo socijalnih davanja obezbeđuje se na nacionalnom nivou. Rashodi za socijalnu zaštitu i socijalnu sigurnost u proteklim godinama iznosili su oko 25% BDP-a. U strukturi izdataka dominiraju rashodi za neto penzije sa preko 13% BDP-a. Udeo rashoda za socijalnu zaštitu u BDP-u u Srbiji (ispod 25%) niži je od proseka EU(28) koji se poslednjih godina kreće na nivou od približno 29%. Dakle, iako su nam potrebe urgentnije mi čak i procentualno izdvajamo manje. Apsolutni iznosi su pak razlog za ozbiljnu zabrinutost. Srbija tako spada u grupu zemalja koje izdvajaju malo, a i to što izdvoje ne upotrebe na dovoljno efikasan način.⁹

Isti gorak zaključak opstaje ako socijali pridružimo troškove za obrazovanje i aktivne mere zapošljavanja kao kanal /put za napuštanje socijalnog bespuća. Učešće izdataka za mere aktivne politike zapošljavanja u BDP u 2013. godini smanjeno je na samo 0,03%, dok je izdvajanje za isplate novčanih naknada relativno stabilno tokom godina i iznosi „raskošnih“ 0,5% BDP. Ako Terborn (*Therborn*) kao države blagostanja definiše one države koje za socijalne

⁸ Mihail Arandarenko, Gorana Krstić i Jelena Žarković Rakić, *Dohodna nejednakost u Srbiji*, FES, Beograd, 2017, str. 9.

⁹ Gordana Matković, *Država blagostanja u zemljama Zapadnog Balkana: izazovi i opcije*, Centar za socijalnu politiku, Beograd, 2017, str. 38–41.

transfere, i to bez obrazovanja, izdvajaju više od petine BDP, onda je Srbija država blagostanja, ali vrlo siromašna i ne naročito izdašna i efikasna.¹⁰

U stanju limitiranih resursa, a ogromnih socijalnih potreba, za koje je Srbija ideal-tipski primer, eksperti preporučuju fokusiranje države na socijalno investiranje i socijalno preventivno delovanje. Investirati treba u ono što može povući razvoj – u obrazovanje i sticanje veština. Preventivna uloga vidi se u skladu sa geslom: bolje sprečiti nego lečiti, u preventivnoj zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, preventivnim socijalnim uslugama ili u preventivnom delovanju inspeksijskih službi. U širem smislu, prevenciju čine i socijalni dijalog i dogovor sindikata i društveno odgovornih poslodavaca o podizanju nadnica, sticanju veština i velikodušnjim socijalnim benefitima. Upravo zato akcenat je na obrazovanju i zapošljavanju kao mogućoj izlaznoj strategiji iz začaranog kruga oskudice.

Reformom obrazovanja do većeg zapošljavanja: Radi li se o neupitnoj priči?

U Srbiji snagu stereotipa imaju ocene o nerešivoj, gotovo sudbinskoj nezaposlenosti u velikoj meri uslovljenoj nefunkcionalnim i zastarelim obrazovanjem. U pozadini stoji takođe priča o raširenom „moralnom hazardu” – neradništvu, odnosno prisutnom mentalitetu zavisnosti od socijalne pomoći.

Razlog više za postojeće stanje nalazi se i u slabom preduzetničkom obrazovanju i nepostojećoj preduzetničkoj kulturi i duhu kao delu zatečene „ratničke” tradicije u kojoj je otimanje i „revolucionarna eksproprijacija” isplativija varijanta od mukotrpnog rada. Naime, model partijskog ili političkog kapitalizma i „bogaćenja uz pomoć i u prisustvu vlasti” za cilj i poslodavca, ali i zaposlenog, ima političko pokroviteljstvo (i zapošljavanje), a ne permanentno prožimanje obrazovanja i rada. Preduzetnička kultura, pored preduzetničkih znanja i veština, podrazumeva i preduzetničku i širu civilizacijsku kompetentnost.¹¹ Dakle, inovativnost – težnju za napretkom i upornost i motivaciju za uspeh, sposobnost racionalnog kalkulisanja, kao i spremnost za nadmetanje, odnosno konkurentnost.

Enigma (ne)zaposlenosti: Igre brojkama

Zaposlenost, zarade, dostojanstven rad i beg iz siromaštva i pristojan život decenijama su, uz želju da se zaustavi odlazak mladih, visoko na listi prioriteta

¹⁰ Göran Therborn prema Gordana Matković, *Država blagostanja u zemljama Zapadnog Balkana: izazovi i opcije*, nav. delo, str. 14.

¹¹ Piotr Sztompka, *Civilizational competence: a prerequisite of post-communist transition*, Centre for European Studies, Harvard University, Cambridge, 2000, p. 5.

građanki i građana Srbije. Posledično, i na listi obećanja vlasti i opozicije. Upravo se zato vodi pravi medijski rat oko reinterpreteriranja nalaza i podataka vezanih za (ne)zaposlenost. Sve je stvar spinovanja – čak i brojke i korišćene metodologije.

Naoko paradoksalno, ni sam broj radnika u Srbiji nije poznat, jer termini zaposleni i nezaposleni imaju različite definicije, sa posebno velikim prazninama i razlikama između podataka zvanične statistike i nalaza o subjektivnoj proceni i perspektivi samih (ne)zaposlenih. Kada je u pitanju registrovana zaposlenost, u 2016. bilo je oko 2.000.000 zaposlenih, od čega 300.000 njih čine samozaposleni. Istovremeno, Republički zavod za statistiku Srbije beleži svih 2.880.000 zaposlenih, od kojih je, istini za volju, 637.900 od njih neformalno zaposlenih. Dakle, ima više – negde oko 2.250.000 formalno zaposlenih. Centralni registar obaveznog socijalnog osiguranja beleži njih 2.023.000. Krajne indikativno za realne odnose poslodavaca i zaposlenih je da Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje beleži 1.440.656 zaposlenih, dakle svih 600.000 manje. Kad su sami zaposleni u pitanju, ukupno njih 2.133.000 sebe vide kao zaposlene, dakle tek nešto više od registrovane zaposlenosti. Još drastičnije su razlike u procenama broja nezaposlenih. Republički zavod za statistiku Srbije beleži njih 384.100, dok je 778.023 ljudi kategorisano kao „osobe koje traže posao”.¹² Istovremeno, čak je 1.153.400 onih koji sebe doživljavaju kao nezaposlene.¹³ Dakle, da zaključimo – broj subjektivno nezaposlenih veći je za 664.000, dok je broj zaposlenih manji za 586.400 nego što su nalazi zvanične statistike države. Pri tome se fluidna i promenljiva struktura „radnika” može tek uslovno podeliti na sledeće kohorte:

- a) stalno zaposlenih radnika (ova grupa radnika čini tri četvrtine od ukupnog broja zaposlenih, dok u stvarnoj zaposlenosti ona čini približnu polovinu);
- b) privremeno zaposlenih radnika koju čine: radnici na privremenim i povremenim poslovima, radnici zaposleni preko agencija, rad u studentskim servisima i organizacijama, sezonski radnici, honorarci (autorski ugovori, ugovori o delu, itd.);
- c) radnika u neformalnoj ekonomiji, sa krajnje nesigurnim statusom radnika, njih najmanje 637.900.

Iza igre brojevima i interpretacijama, naravno, stoje ideologije i interesi vlasti da smanji nezaposlenost i po cenu da obori zarade i radne standarde, odnosno kreira i uvećava teško održive i nekvalitetne poslove, kao i interesi poslodavaca

¹² „Mesečni statistički bilten mart 2017”, Nacionalna služba za zapošljavanje, br. 175, mart 2017.

¹³ „Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2016”, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017.

da se dokopaju jeftine i sindikalno nezaštićene radne snage i to na trošak posredskih obveznika (ako ikako može). Sindikati i deo civilnog društva, akademske zajednice i mediji su, bar za sada, tek usamljeni glasovi protesta u pustinji ravnodušne otupelosti, skepse i straha od gubitka i onoga što se ima.

OLOVNI TEG NEZAPOSLENOSTI

Jednu od ključnih kriznih karakteristika Srbije čini, bez sumnje, nedovoljna zaposlenost, odnosno visoka nezaposlenost. U Srbiji 2012. godine nije bila zaposlena ni polovina (47%) radnosposobnog stanovništva. U periodu 2014–2017. godine broj aktivnih stanovnika radnog uzrasta počinje da raste, što je dovelo do porasta stope aktivnosti. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, stopa nezaposlenosti za prvi kvartal 2015. godine iznosi 19,2%, dok poslednji podaci pokazuju smanjenje na 15,2% (drugi kvartal 2016) i „samo” 14% krajem 2017. Ovde je važno podsetiti da stopa nezaposlenosti predstavlja količnik broja prijavljenih kod Nacionalne službe za zapošljavanje i broja onih koji rade ili aktivno traže posao. Problem sa ovom metodologijom je u tome što se kod brisanja iz evidencije kod Nacionalne službe za zapošljavanje to automatski projektuje kao smanjenje nezaposlenosti, iako su česti slučajevi gubljenja svake nade i odustajanja.

Euforična priča o uspešnom smanjivanju nezaposlenosti zaboravlja i na permanentan odliv i odlazak obrazovanih i mladih. Istini za volju, nezaposlenost opada zahvaljujući i starenju populacije i posledično padu ukupnog stanovništva radnog uzrasta u kome će konačno sve manji broj zaposlenih zarađivati i za sve brojnije izdržavano stanovništvo.

Ipak, stanovništvo je na izazov produženog opadanja izvora raspoloživog dohotka izvan sopstvenog rada (penzije, doznake, rente, trajni i potrošački krediti...) odgovorilo povećanom porodičnom ponudom, često nesigurnog rada, posebno kroz neformalno zapošljavanje, samozapošljavanje i neplaćeni rad pomažućih članova domaćinstva (žena, pre svega).

Na drugoj strani, posebno zabrinjavajuće deluju tri reda činjenica. Prvi, da gotovo dve petine nezaposlenih na posao čeka više od pet godina, odnosno da se radi o teško rešivoj, dugoročnoj nezaposlenosti. Drugo, da je nakon talasa privatizacija i otpuštanja viška zaposlenih gotovo polovina nezaposlenih starija od 40 godina, odnosno da teško, bez dodatnih stimulacija, može na tržištu rada doći do posla. Najzad, gotovo 300.000 ljudi koji traže posao je bez ikakve upotrebljive kvalifikacije i tek treba da budu obučeni za neki posao.

Posebno brine činjenica da je stopa aktivnosti mladih u dužem opadanju, a stopa nezaposlenosti mladih je od početka krize naglo porasla – sa 35,1% u 2008. godini na 49,4% u 2013. godini. Pored toga što su nezaposleni i neaktivni, značajan broj mladih ljudi je istovremeno i van procesa obrazovanja i obuke – oko 150.000 (petina ukupnog broja mladih starosti 15–24) u 2013.

godini.¹⁴ Stopa nezaposlenosti lica sa nižim stepenom obrazovanja takođe raste, što, u kombinaciji sa drugim faktorima ranjivosti, prvenstveno pogađa teže zapošljiva lica na tržištu rada: Rome, osobe sa invaliditetom, starije radnike i stanovništvo iz ruralnih područja.

Moglo bi se zaključiti da je politika zapošljavanja, onako kako se trenutno planira i sprovodi u Srbiji, uskog dometa. U praksi, ona je ograničena na usavršavanje određenih pravila koja se tiču zapošljavanja i otpuštanja, posredovanje u zapošljavanju i savetodavne usluge koje pruža Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ). Organizuje se i određeni broj programa i mera, poput inicijative za zapošljavanje mladih, sa ograničenim sredstvima i obuhvatom. Koordinacija strategije i politike zapošljavanja sa odgovarajućim obuhvatnim ekonomskim strategijama, ali i obrazovnim politikama na nacionalnom nivou ostaje veliki izazov.

STRUKTURA ZAPOSLENIH: RANJIVA ZAPOSLENOST

Ukupan broj zaposlenih se, prema metodologiji koju prati Anкета o radnoj snazi (ARS), deli na sledeće kategorije:

- zaposleni za platu (zaposleni radnici);
- samozaposleni sa zaposlenima;
- samozaposleni bez zaposlenih i
- pomažući članovi domaćinstva.

Prema ARS-u, zaposleni radnici su lica koja rade za poslodavca u bilo kom sektoru svojine, bez obzira na to da li imaju formalni ugovor o zaposlenju ili rade na osnovu usmenog dogovora. Samozaposleni su lica koja rade samostalno u vlastitom preduzeću, ustanovi, privatnoj radnji ili na poljoprivrednom imanju, kao i lica koja obavljaju samostalnu profesionalnu delatnost ili neki drugi posao za sopstveni račun. Pomažući članovi domaćinstva su lica koja pomažu drugom članu domaćinstva u vođenju porodičnog posla ili poljoprivrednog gazdinstva, a da pritom nisu plaćena za taj rad.

Kao najsigurniji oblik zaposlenosti uzima se zaposlenost za platu, te se i učešće ranjive zaposlenosti u ukupnoj najčešće računa kao zbir samozaposlenih i pomažućih članova domaćinstva. Ranjiva zaposlenost u suštini podrazumeva zaposlenost na nesigurnim poslovima, sa niskim zaradama i niskom produktivnošću, sa niskim nivoom zaštite na radu i lošim radnim uslovima,

¹⁴ „Nacionalna strategija za mlade Republike Srbije za period 2015–2025”, Službeni glasnik, RS, broj 55/2015.

a veoma često su u pitanju i neformalni poslovi, bez plaćenog osnovnog i zdravstvenog osiguranja.

Sigurnost posla kao indikator ima takođe svoja ograničenja. Pre svega, i zaposleni za platu mogu da se nađu u poziciji koju karakteriše velika nesigurnost, dok, s druge strane, neke kategorije samozaposlenih (npr. vlasnici malih preduzeća, visokokvalifikovani profesionalci, lekari sa privatnom praksom i sl.) mogu biti u zaista dobroj poziciji na tržištu rada, iako po ovoj definiciji ulaze u ranjivu zaposlenost. Ipak, učešće ove grupe u ranjivoj zaposlenosti je relativno nisko, osim naravno u razvijenim zemljama.

Učešće ranjive zaposlenosti kao zbir samozaposlenih i pomažućih članova domaćinstva podeljen sa ukupnim brojem zaposlenih, praktično predstavlja udeo svih vrsta zaposlenosti osim zaposlenosti za platu u ukupnoj zaposlenosti. Prema ovako definisanom pokazatelju ranjive zaposlenosti, njeno učešće je u Srbiji izuzetno visoko u odnosu na ostale evropske zemlje – dok je prosek za EU 15%, on je u Srbiji gotovo duplo viši – 28%.¹⁵

POKAZATELJI KVALITETA ZAPOSLENOSTI

U brojnim raspravama, ali i usvojenim međunarodnim dokumentima široko je prisutan stav da nisu svaki rast, pa ni svaka zaposlenost prihvatljivi sa stanovišta socijalne kohezije i uključenosti. Kada je o kvalitetu zaposlenosti reč, najčešće se kao kriteriji provere koriste tri indikatora: nivo zakonodavne zaštite posla, osiguranja u slučaju njegovog gubitka, kao i subjektivna procena zaposlenih – strah od pada u nezaposlenost.

OECD je definisao numerički indikator zakonodavne zaštite zaposlenja – EPL indeks (indeks zakonodavne zaštite zaposlenja). On je u Srbiji pao sa niskih 2,4 na još nižih 2,1. Postojanje ovog indeksa omogućuje nam zapravo da sagledamo u kojoj meri su izmene Zakona o radu u poslednje dve decenije uticale na povećanje fleksibilnosti ovog tržišta, kao i koliko je pravni okvir u Srbiji koji reguliše ovu oblast rigidan u odnosu na ostale evropske zemlje. Primera radi, promena Zakona o radu iz 2014. godine, pored olakšanih uslova otpuštanja, uticala je i na visinu zarada. Naime, pored uticaja na smanjenje sigurnosti i povećanje fleksibilnosti tržišta rada, prema procenama koje su dali Arandarenko i Aleksić, zajednički uticaj većeg broja novih odredaba Zakona o radu doveo je i do smanjenja prosečne zarade za 2–3%.¹⁶

¹⁵ Maja Jandrić i Dejan Molnar, *Kvalitet zaposlenosti i tržište rada u Srbiji: Koliko je Srbija daleko od EU?*, FES, Beograd, 2017, str. 9–12.

¹⁶ Mihail Arandarenko i Dejan Aleksić, "Not all jobs are created equal: How not to misread the labour force statistics in Serbia", *Ekonomika preduzeća*, Vol. 64, No. 3–4, 2016, pp. 211–224.

Sistem naknada za nezaposlenost drugi je takođe značajan element obezbeđenja sigurnosti na tržištu rada. Kao i zakonodavna zaštita zaposlenja, i ovaj sistem je u periodu posle 2000. godine pretrpeo brojne izmene. Ove izmene su uglavnom bile usmerene ka većoj restriktivnosti, kako po pitanju maksimalne dužine prava na primanje naknade za određeni broj godina staža osiguranja, tako i po pitanju visine naknade. Poseban problem predstavlja izuzetno nizak obuhvat naknade za nezaposlene koji je u poslednjoj deceniji u većini godina bio ispod 10%.¹⁷

Treći važan pokazatelj percipirane (ne)sigurnosti radnog mesta je sam udeo zaposlenih koji smatraju da bi mogli da izgube posao u narednih šest meseci. Prema podacima EWCS-a (Evropskog istraživanja o radnim uslovima) iz 2015. godine, u Srbiji se skoro četvrtina zaposlenih (tačnije 23%) složila sa izjavom „Postoji mogućnost da izgubim posao u sledećih šest meseci”.¹⁸

Ovaj subjektivni osećaj nesigurnosti potvrđuju i objektivni podaci – u Srbiji su prelasci u smeru ka nižoj sigurnosti znatno češći nego u EU-28. U posebno lošem položaju su zaposleni u ranjivoj zaposlenosti, kao i zaposleni za platu sa privremenim oblicima zaposlenja. Treba se zapitati da li su stanje prekarne poluzaposlenosti i straha od gubitka najamnina između 200 i 800 evra samo odraz trenutnog stanja privrede ili neka vrsta namenjene sudbine.

PRISTUP (NE)KVALITETNOM OBRAZOVANJU

Unutar ekonomija znanja, obrazovanje postaje sve važniji faktor održivog razvoja. Istovremeno, kriza tradicionalnog modela obrazovanja i nastaje zato što u uslovima ubrzanog zastarevanja informacija obrazovni sadržaji moraju biti inovirani i dok traje sam obrazovni proces. Dilema glasi: ili ćemo prihvatiti doživotno učenje kao neminovnost ili ćemo pristati na sopstvenu marginalizaciju.

Razvoj sredstava informisanja i formiranje globalnog tržišta pomeraju cilj obrazovanja sa znanja na kompetentnost, odnosno sposobnost rešavanja problema. Istovremeno, naplativost i „tražnja za obrazovnim uslugama” dovode do ekspanzije tržišta obrazovnih programa i institucija, što neretko za nusefekat ima i preteranu komercijalizaciju, pa i korupciju u obrazovanju. Posledično, i uloga države u obrazovanju evoluirala od pozicije arbitra koji utvrđuje ciljeve, organizuje i reguliše obrazovni proces ka akteru koji uspostavlja standarde i učestvuje u evaluaciji ostvarenih efekata.

¹⁷ „Mesečni statistički bilten mart 2017”, Nacionalna služba za zapošljavanje, nav. delo.

¹⁸ Maja Jandrić i Dejan Molnar, *Kvalitet zaposlenosti i tržište rada u Srbiji: Koliko je Srbija daleko od EU?*, nav. delo, str. 12–14.

U Srbiji je, nakon 2000. godine, paralelno sa praktičnim udvostručavanjem broja studenata i visokoškolskih institucija, ubrzano rađeno i na novoj obrazovnoj zakonskoj regulativi i stvaranju mreže centara i saveta za razvoj obrazovanja. U aprilu 2014. godine, Republika Srbija je prihvatila poziv Evropske komisije za učešće u Otvorenom metodu koordinacije (OMK) u oblasti obrazovanja i imenovala nacionalne predstavnike za učešće u svim radnim grupama. Uspostavljeni su adekvatni administrativni kapaciteti za postojeći nivo učešća u programu Erasmus+. Pored reformi bazičnih nivoa obrazovanja, Srbija se, potpisavši 2003. godine Bolonjsku deklaraciju, pridružila evropskom traganju za rešenjima problema poput predugog studiranja ili, još pre, rezistentnosti Univerziteta na promene i skrivenih otpora evaluaciji programa i metoda. Sprovođenje Bolonjske deklaracije ocenjuje se, međutim, kao slabo i od strane studenata, i od profesora i od aktera tržišta rada.

Izneverena očekivanja – čija je odgovornost?

Naš obrazovni sistem još uvek ostvaruje niže ishode u odnosu na međunarodni prosek, obrazovanje na svim nivoima je i dalje usmereno ka prenošenju akademskih znanja i vidan je nizak stepen razvijenosti opštih i ključnih kompetencija kod mladih.

Prema rezultatima popisa 2011. godine, u populaciji osoba starijih od 15 godina još uvek oko trećine – 35% osoba, nema završeno ili ima samo završeno osmogodišnje osnovno obrazovanje.¹⁹ Nedostatak kvalifikacije kod ove trećine svih građana često je praćen siromaštvom, neaktivnošću i/ili dugotrajnim statusom nezaposlenosti, nižim zdravstvenim statusom i dugotrajnom zavisnošću od različitih vrsta socijalne podrške. Sa druge strane, oko četvrtine osoba uzrasta 30–34 godine ima visoko obrazovanje, što predstavlja napredak u odnosu na prethodne godine. Posebno pitanje je, međutim, relevantnost visokog obrazovanja i raširena praksa kupovine diploma.

Nizak kvalitet obrazovanja ogleda se u nedovoljnom stepenu razvijenosti ključnih kompetencija kod mladih, nedovoljnim stepenom inkluzivnosti formalnog obrazovanja, velikim regionalnim razlikama u stepenu obrazovanosti i niskim procentom odraslog stanovništva koje je uključeno u neki vid obrazovanja i obuke. Takođe, PISA podaci pokazuju da jedna godina školovanja u Srbiji ima manji efekat na razvoj ovih kompetencija nego u zemljama OECD. Pored toga, između 30% i 40% učenika u Srbiji spada u kategoriju „funktionalno nepismenih” učenika, što je duplo više od proseka EU, a ako se uzmu u obzir oni koji su napustili obrazovanje taj procenat bio bi i viši. Posebno značajnim čine mi se dva nalaza o visokom obrazovanju:

¹⁹ „Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji: Školska sprema, pismenost i kompjuterska pismenost”, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

1. Nedovoljan kvalitet visokog obrazovanja. U oblasti visokog obrazovanja postoji visoka diverzifikacija studijskih programa, što je pozitivna posledica liberalizacije visokog obrazovanja. Međutim, liberalizacija visokog obrazovanja nije u dovoljnoj meri praćena izgradnjom sistema za osiguranje kvaliteta. Postojeći sistem akreditacije studijskih programa uglavnom je fokusiran na obezbeđivanje neophodnih resursa za sprovođenje studijskog programa i ne uspeva da osigura visok kvalitet programa.
2. Dostupnost visokog obrazovanja značajno je manja za decu iz ranjivih grupa. Podaci istraživanja koje je sprovedeno u okviru TEMPUS projekta EQUI-ED pokazuju da su manje uključeni u visoko obrazovanje: mladi iz siromašnih porodica, mladi čiji roditelji imaju niži stepen obrazovanja, mladi koji su školovani na manjinskim jezicima i mladi sa invaliditetom.

Tranzicioni optimizam pokazao se očito nerealnim. Uprkos prognozama i obećanjima političara, dostupnost obrazovanja i šanse za zaposlenje nisu postale bolje. Pošto se, sa pravom inače, insistira na povećavanju rezervoara visokoobrazovane radne snage logično se postavlja pitanje gde će se zaposliti ti mladi obrazovani ljudi.

Istraživanja su pokazala da mladi koji steknu visoko obrazovanje i izađu na tržište u situaciji loše ekonomije imaju veće šanse da završe na neodgovarajućim poslovima i da tokom celog života budu lošije plaćeni nego što bi se očekivalo za njihov nivo kvalifikacija. Njihovo popunjavanje nižih pozicija ima dvostruke implikacije: dok poslodavac dobija bolje kvalifikovanu radnu snagu koju ne mora da plaća u skladu s kvalifikacijama, sa tih istih mesta istiskuju se oni s nižim obrazovanjem. Stoga ne čudi pad generacijskog optimizma detektovan u sociološkim istraživanjima u kojima su ispitivani mladi, njihove ambicije, percepcije i strategije. U percepcijama mladih o faktorima za napredovanje u Srbiji kvalitetno obrazovanje je palo s prvog mesta, na kome je bilo 2007. godine, na četvrto mesto 2011, iza poznavanja „pravih ljudi“, bogatog porekla i političke angažovanosti, prema procenama mladih ljudi.

Aporije dualnog obrazovanja

Stručno obrazovanje mora, međutim, da bude prilagođeno potrebama tržišta rada. Treba imati hrabrosti da se prekine ono što ne funkcioniše u obrazovnom sistemu i analizira i razradi u svim svojim elementima i program i praksa dualnog obrazovanja i kapaciteti privrede da učestvuju u njemu. Zapravo, u poslednjih godinu-dve neka vrsta pomodnog hita u Srbiji je narativ o dualnom obrazovanju. No, umesto ozbiljnih rasprava i analiza, javnost je u Srbiji bombardovana pohvalama o učinkovitosti dualnog obrazovanja u podizanju kvaliteta znanja i smanjenju nezaposlenosti. Tako je i u Srbiji – takoreći preko

noći, mimo postojeće državne strategije razvoja obrazovanja i ozbiljne rasprave – dualno obrazovanje postalo reformski prioritet broj jedan i lek za sve.

Istina, rast nezaposlenosti, naročito mladih – koji ne zaobilazi ni države sa jakim ekonomijama – naveo je Evropsku komisiju da se „učenje bazirano na radu, kakvo je dualni pristup” promoviše kao strateška reforma strukovnog obrazovanja radi smanjenja nezaposlenosti. Pri tome se kao ključni argument koristi izazov digitalne transformacije privrede, zbog čega 40 odsto poslodavaca u EU ne može da nađe radnike određenih profila.

Dualno obrazovanje podrazumeva povećanje udela prakse u nastavi i nježno premeštanje iz strukovnih škola na radno mesto, ako postoji mogućnost za to (u radionice, fabrike, ili na primer u centre za određene usluge). Ovakav model mogao bi imati smisla ukoliko bi: (1) postojala stabilna potražnja za kvalifikovanim radnicima, koju postojeći sistem školovanja ne zadovoljava, kao i (2) praksa standardizovane obuke koju prate i (3) solidna nadoknada za učenike i visoka verovatnoća njihovog zapošljavanja u firmama u kojima su bili na obuci, poput prakse u zemljama uzorima – Austriji, Nemačkoj ili Švajcarskoj. Suprotno mišljenju predstavnika vlade i privredne komore, postoji utemeljena skepsa i jasni pokazatelji da će se „uspeh” ovog modela pokazati pre svega u daljem smanjenju cene rada.

Razlozi za oprez

Najpre, postoje očigledni problemi sa osnovnom idejom da će podređivanje obrazovanja potražnji na tržištu rada dovesti do povećanja zaposlenosti. Da bi se to dogodilo, potražnja na tržištu rada mora biti postojana. Budući da je država deindustrijalizovana, šanse da proizvodnja, pa onda i potražnja za radnom snagom znatno porastu blago rečeno su upitne.

Eksperti i studije o dualnim modelima obrazovanja takođe nas upozoravaju da glavne argumente u njihovu korist moramo uzeti s rezervom. Naprotiv, ozbiljno treba uzeti u obzir tri kontraargumenta.

1. U studiji nemačke fondacije Bertelsman možemo pročitati da su se projekti s ciljem implementacije dualnog obrazovanja mahom pokazali kao neodrživi²⁰. Pomenuta studija skreće pažnju na to da je dualno obrazovanje često način da se investitorima obezbedi kvalifikovana i jeftina radna snaga pretežno o trošku poreskih obveznika.
2. Kad je o široko popularisanom konceptu dualnog obrazovanja reč, u Srbiji ostaje, međutim, pored akreditacije programa i liste standarda kvaliteta, i otvoren problem nadoknada za praktičan rad i perspektive

²⁰ Dieter Euler, *Germany's dual vocational training system: a model for other countries*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2013.

zapošljavanja učenika. U suprotnom, biće to još samo jedan oblik korišćenja besplatnog rada²¹.

3. Dualno obrazovanje dodatno sužava horizont školskog znanja na trenutne potrebe tržišne proizvodnje, što znači da će buduće generacije školovane za lon-poslove i potrebe „šrafciğer-industrije”, imati još manje sredstava i bar simboličkih resursa da se adaptiraju promenama.

Najzad, zapošljivost tolikog broja ljudi iz Srbije u inostranstvu dovodi u pitanje tvrdnje da je jedan od osnovnih uzroka nezaposlenosti u Srbiji loš kvalitet školovanja. Sa druge strane, ulaskom dece na tržište rada proširuje se kontingent radne snage. Time se dodatno pojačava konkurencija za ionako oskudna radna mesta i, na kraju krajeva, dodatno snižava već mizerna cena rada. Zakon ne obavezuje privatne kompanije da nakon završetka školovanja ponude posao učenicima i tako zapravo ispune radna mesta već im se ostavlja prostor da iz godine u godinu obnavljaju isti proces a radna mesta stalno popunjavaju mizerno plaćenom radnom snagom dece. Eksploataciji dečijeg rada doprinosi i potpuni izostanak uloge sindikata. Ne samo što deca neće moći da se sindikalno organizuju, već sindikatima nije propisana čak ni nadzorna uloga koja bi mogla da kontroliše zloupotrebu rada dece.

Obrazovanje za (kvalitetno) zapošljavanje: Zaključci i preporuke

U Srbiji danas prioritet predstavlja kreiranje održive zaposlenosti, odnosno pristojan, ugovoren, legalan i bezbedan rad. U maju 2015. godine usvojen je, recimo, predlog izmena i dopuna Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, kojim se, pored drugih novina, preciziraju mere i programi aktivne politike zapošljavanja, kao i novčane naknade koju nezaposlena lica ostvaruju kod Nacionalne službe za zapošljavanje. Međutim, nivo sredstava namenjenih aktivnim merama ostao je nepromenjen. Sredstva za ove namene do sada su bila dovoljna da u proseku tek oko petina nezaposlenih lica na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje koristi usluge i mere aktivne politike zapošljavanja tokom jedne godine²².

²¹ Zarada koja je Zakonom o dualnom obrazovanju propisana za rad učenika ograničena je na najmanje 50% minimalne cene rada, dok se radna nedelja učenika ograničava na 35 sati, što je zakonski maksimum za maloletna lica u radnom odnosu i međunarodni standard maksimalnog korišćenja dečijeg rada. To praktično znači da će učenici raditi puno radno vreme za platu od oko desetak hiljada dinara za mesec dana.

²² Mere aktivne politike zapošljavanja definisane Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti su posredovanje u zapošljavanju, profesionalna orijentacija i savetovanje u razvoju karijere, subvencije za novo zapošljavanje i samozapošljavanje, dodatno obrazovanje i obuka, podsticaji za korisnike novčane

U tom okviru ključni prioritet je set mera namenjen zapošljavanju mladih²³. Strategija zapošljavanja istovremeno podrazumeva i ozbiljan napor da se redukuje siva ekonomija od koje živi bar četvrtina Srbije, odnosno u kojoj se stvara gotovo trećina (neregistrovanog) društvenog proizvoda. Uzroci rasprostranjenosti rada u sivoj ekonomiji su brojni: fiskalni, institucionalni, ekonomski, regulatorni i finansijski. Visoko oporezivanja rada, zajedno sa nizom drugih faktora (poput neefikasnosti poreske administracije u naplati poreza, složenosti i pravičnosti poreskog sistema, problema korupcije) dovodi do relativno visoke stope neformalne zaposlenosti (za stanovništvo 15+ u 2014. godini ona je iznosila oko 22%) i značajnog udela sive ekonomije u BDP-u koje iznosi 30,1% BDP-a prema pojedinim nalazima²⁴.

POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA I INDUSTRIJSKI ODNOSI

Sa nametnutim prioritetom očuvanja zaposlenosti, a tek potom kreiranja održivih, a ne politički kreiranih radnih mesta, osnovni zadaci su:

- redukovanje kombinovanjem stimulativnih (krediti i poreske olakšice) i destimulativnih (inspekcijski nadzor) mera, neformalne sive ekonomije i oštra borba protiv crne ekonomije (trgovina ljudima, oružjem i narkoticima);
- radna i socijalna zaštita loše, nekvalitetne zaposlenosti (privremena, part-time (samo)zaposlenost i rad na crno);
- organizovanje javnih radova;
- projekti samozapošljavanja i obuke za poznatog poslodavca.

naknade za slučaj nezaposlenosti, javni radovi i druge mere zapošljavanja. („Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji”, Vlada Republike Srbije, maj 2016, str. 54)

²³ U okviru Projekta „Podrška sprovođenju ESRP u RS sa fokusom na politiku zapošljavanja i povećanja zapošljivosti mladih” – Inicijativa za zapošljavanje mladih, sprovedeno je više značajnih aktivnosti koje doprinose ESRP cilju: sprovedena je evaluacija paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima; uspešno je podržano 10 inovativnih pristupa za rešavanje problema zapošljivosti i zapošljavanja mladih (15–30) godina, kroz lokalna partnerstva OCD i privatnog sektora; pokrenut je proces izrade predloga javne politike za definisanje minimalnih standarda za radne prakse; pripremljena je prva verzija konsolidovanih indikatora za praćenje mera za zapošljavanje mladih na nacionalnom nivou; sprovedena je analiza troškova Vlade RS za zapošljavanje mladih; pripremljen je nacrt platforme za dijalog o zapošljavanju mladih (Isto, str. 57–58).

²⁴ Isto, str. 18.

Istovremeno, začuđujući je stepen ravnodušnosti, čak i „socijalno odgovornih vlasti” prema samozapošljavanju poput zadružnog pokreta, socijalnih preduzeća i kooperativa. Ovi oblici, prvenstveno kroz državnu pomoć i podršku zapošljavanju marginalizovanih grupa, predstavljali bi racionalno i efikasno sredstvo povezivanja zapošljavanja i socijalne politike. Potpuno zanemareno socijalno preduzetništvo može da predstavlja kako dopunski način smanjivanja nezaposlenosti, tako i sredstvo borbe protiv diskriminacije marginalizovanih grupa. Nažalost, Zakon o socijalnom preduzetništvu još uvek nije usvojen.

Pored aktivne politike zapošljavanja, eksperti za tržište rada sugerišu i smanjenje visokog opterećenja troškova rada, inače karakteristično za Srbiju. U repertoar mera usmerenih na reformu sistema poreza i doprinosa spadaju: uvođenje sintetičkog i progresivnog poreza na dohodak, finansiranje zdravstva iz posrednih poreza, kao i uvođenje neoporezivog dela u visini minimalne zarade, te neoporezivi topli obrok do visine od 10% prosečne zarade²⁵.

Politiku zapošljavanja treba da prati i korespondentna politika industrij-skih, odnosno radnih odnosa. Prihvatanje fleksibilnosti rada ne sme da znači i odricanje od „pristojnog” rada” i prihvatanje globalizacijom širenog obrasca fleksibilizovanog hiperradnog društva čiji su krajni polovi (ne)dobrovoljni radoholičari iz redova menadžera, na jednoj i prekarni radnici – prekarijat (rad lišen svih prava, gotovo ropski rad) na drugoj strani. Rešenje, poželjno za zaposlene, sindikate, ali i socijalno odgovorne poslodavce i državu, je u balansiranju interesa unutar formule fleksigurnosti – fleksibilnog tržišta rada uz očuvanu socijalnu sigurnost.

REFORMA OBRAZOVANJA

Suština reformskih nastojanja je u tome da sistem obrazovanja u Srbiji postane dostupan svima – „klasno otvoren”, da bude u većoj meri usklađen sa razvojnim potrebama i da, u tom kontekstu, bude komplementaran sa evropskim sistemom obrazovanja. Strateški okvir za unapređivanje obrazovanja je sistematizovan i ojačan donošenjem jedinstvene Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, koja kao ciljeve promovira povećanje kvaliteta procesa i ishoda obrazovanja, povećanje obuhvata na svim nivoima obrazovanja, dostizanje i održavanje relevantnosti i povećanje efikasnosti obrazovanja.

Postojeća obrazovna struktura je, međutim, veoma nepovoljna, a obrazovnom sistemu nedostaje i integrisani informativni sistem. Redukcija obima nastavnih programa i oslobađanje od terora zastarele i suviše faktografije,

²⁵ Mihail Arandarenko, *Tržište rada u Srbiji: trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011.

osavremenjivanje nastave i primena novih komunikacionih tehnologija u obrazovanju i, pre svega, njegova dostupnost svima su, nesporno, ključni razvojni prioriteti. Da bi se postavljeni ciljevi i ostvarili, neophodno je razraditi akcione planove za njihovu realizaciju i konačno se izboriti za to da se ulaganja u obrazovanje podignu na bar 6% društvenog proizvoda. Istovremeno, sistem obrazovanja treba da vodi socijalnom uključivanju i integraciji, a ne, isključivanjem talentovanih iz nižih društvenih slojeva, održavanju razvojno loše nejednakosti.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Arandarenko, Mihail i Aleksić Dejan, "Not all jobs are created equal: How not to misread the labour force statistics in Serbia", *Ekonomika preduzeća*, Vol. 64, No. 3–4, 2016, pp. 211–224.
- [2] Arandarenko, Mihail, Krstić Gorana i Žarković Rakić Jelena, *Dohodna nejednakost u Srbiji*, FES, Beograd, 2017.
- [3] Arandarenko, Mihail, *Tržište rada u Srbiji: trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011.
- [4] Euler, Dieter, *Germany's dual vocational training system: a model for other countries*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2013.
- [5] Helliwell, John, Layard Richard and Sachs Jeffrey, *World Happiness Report 2012*, The Earth Institute Columbia University, CIFAR, Centre for Economic Performance, 2012.
- [6] Jandrić, Maja i Dejan Molnar, *Kvalitet zaposlenosti i tržište rada u Srbiji: Koliko je Srbija daleko od EU?*, FES, Beograd, 2017.
- [7] Matković, Gordana, *Država blagostanja u zemljama Zapadnog Balkana: izazovi i opcije*, Centar za socijalnu politiku, Beograd, 2017.
- [8] Milanović, Branko, *Globalna nejednakost*, Akademska knjiga, Beograd, 2016.
- [9] Milanović, Branko, *Odvojeni svetovi. Merenje međunarodne i globalne nejednakosti*, UNDP, Beograd, 2006.
- [10] Petring, Aleksander, *Socijalna država i socijaldemokratija*, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2012.
- [11] Sztompka, Piotr, *Civilizational competence: a prerequisite of post-communist transition*, Centre for European studies, Harvard University, Cambridge, 2000.
- [12] „Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2016”, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017.
- [13] "European Pillar of Social Rights", European Commission, Publication Office, 2017.

- [14] "Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion", Council of the European Union, Brussels, 05 March 2004.
- [15] „Mesečni statistički bilten mart 2017”, Nacionalna služba za zapošljavanje, br. 175, mart 2017.
- [16] „Nacionalna strategija za mlade Republike Srbije za period od 2015–2025”, Službeni glasnik, RS, broj 55/2015.
- [17] „Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji: Školska sprema, pismenost i kompjuterska pismenost”, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.
- [18] „Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji”, Vlada Republike Srbije, maj 2016.
- [19] "The World Bank Annual Report 1998", World Bank, Washington, D.C.; Dostupno preko: <http://documents.worldbank.org/curated/en/390771468320070967/The-World-Bank-annual-report-1998> (Pristupljeno 09. marta 2018).

Zoran Stojiljković

SOCIAL COHESION BETWEEN RECITING LEARNED LESSONS AND GLOOMY REALITY

Abstract

The commitment of the EU, as the chosen economic and political destination of Serbia and the countries of the region, to the fulfillment of democratic values and social cohesion, is expressed by defining the European social model. After the economic, migrant and wider social crisis, this model was confirmed by the adoption of the European Pillar of Social Rights. The main goal of this text is to question the possibilities and political will in Serbia to effectively increase the cohesion of society by reducing poverty and empowering social inclusion, primarily through employment and access to quality education. Having in mind the destructive effects of recent war and sanctions, my argument here is that widespread poverty and growing inequality are the result of the synergistic action of a developmentally unsuccessful strategy and policy decisions, which have been made in the interest of the powerful and the rich. Without radical changes, a mere repetition of the mantra of social cohesion will not change anything in that respect.

Key words:

social cohesion, poverty, social policy, employment, education.